

KANT ETİĞİNDE DUYGUCULUĞUN ELEŞTİRİSİ¹

Taşkiner KETENCİ*

ÖZET

Etik tarihinde “ahlâk duygusu” pek çok filozofun araştırma konusu olmuştur. 18. yüzyıl İngiliz filozofları A.A.C. Shaftesbury, Francis Hutcheson ve David Hume ahlaksal değerlendirmelerin, yargıların ve eylemin ahlak duygusu tarafından belirlendiğini savunurlar. Bu düşünürler ahlak duygusunun “ahlaksal duyu” adını verdikleri özel bir duyunun ürünü olduğunu savunurlar. Kant ise etik görüşünde ahlak duygusunu deney ürünü ve mutluluk ilkesinin savunusu olarak değerlendirir ve şiddetle eleştirir. Kant’ın duyguculuk eleştirisi günümüz etiğindeki duygucu yaklaşımı doğru anlamak için bir yol gösterici olabilir.

Anahtar sözcükler: Kant, Duyguculuk, Hume, Shaftesbury, Hutcheson

(The Criticism Of Emotionalism In Kant’s Ethics)

ABSTRACT

“Moral (ethical) feeling” has been the topic of investigation of many philosophers in the history of ethics. 18th century philosophers A.A.C. Shaftesbury, Francis Hutcheson and David Hume defend that moral evaluations, judgments and acts are determined by the moral feeling. These philosophers claim that moral feeling is the product of a special sense which is called “moral sense”. On the other hand, Kant appraises moral feeling as the product of experience and the defense of the principle of happiness and passionately criticizes. Kant’s criticism of emotionalism can be used to rightly understand the emotionalist approach in contemporary ethics.

Key words: Kant, emotionalism, Hume, Shaftesbury, Hutcheson, Moral Sense

Giriş:

¹ Yardımları için Doç Dr. Kamuran Gödelek’e teşekkür ederim.
Mersin Üniversitesi öğretim üyesi.

İnsan hakkındaki en yaygın tanımlardan bir tanesi insanın akıllı varlık olduğunu dile getirir. İnsanın akıllı varlık olduğu türümüzün evrene kattığı başarılarla – felsefe kitaplarına, şiirlere, köprülere, cep telefonlarına ...– bakılarak kolaylıkla dile getirilebilir. İnsan türüne eyleyen varlık olarak bakıldığında ise başka bir durumla karşılaşmaktadır. Pek çok durumda eylemlerimizi düşünüp taşınarak (yani akılla) değil de, duygularımızla gerçekleştirdiğimiz ya da düşünerek gerçekleştiriyorsak bile düşünmemizi belirleyen “motiflerin” bu duygular olduğu inkâr edilemeyecek bir olgudur. Kıskançlık, gıpta, saygı, minnet, öfke, sevgi, nefret, acıma... gibi duygular günlük yaşamda karşı karşıya kaldığımız bağlamlarda bizim eylemlerimizi ve tutumlarımızı belirlemektedir. Bu olgu, insanın sadece akıllı varlık olmak bakımından değil, duygularıyla hareket eden varlık olmak bakımından da evrende biricik olduğunu gösterir. Spinoza'nın da belirttiği gibi, “insanlar zorunlu olarak duygulara tabidirler”¹.

Duygular ve eylem arasındaki bağlantıya ilişkin kavramlardan biri de, özel bir duyguyu imleyen “vicdan” kavramıdır. Bu kavramın, karşı karşıya kaldığımız *tek tek durumlarda ne yapmamız ya da ne yapmamamız gerektiğini* söyleyen ve bu bakımdan da ahlâksal eylemin zorunlu hareket ettiricisi olarak *genel kabul gören* insansal-duygusal bir yaşantıyı imlediği söylenebilir. Belirli bir eylem, olay, durum ve eser karşısında eylemde bulunmadan ya da tutum takınmadan hemen önce *duyumsadığımız* bu “yaşantı”nın neliği, eylemin ne olduğunu konu edinen etiğin de önemli bir sorunudur. Etik tarihinde de *vicdan* –ya da ahlâksal eyleme götüren özel bir duyunun ürünü olarak “ahlâk duygusu”– pek çok filozofun araştırma konusu olmuştur.

Ahlâksal eylemin başlangıcının belirli bir düşünme sürecinde mi yoksa anlık duygusal tepkilerde mi bulunduğu sorusu günümüz etik tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. “Duygucu yaklaşım” 20. yüzyılın hemen başında Max Scheler ve Nicolai Hartmann'ın “İçerikli Değerler Etiği” görüşünde ve Ayer, Stevenson ve Hare gibi analitik felsefe geleneğinin temsilcilerinde karşımıza çıkar. Levinas ve Bauman gibi düşünürler tarafından yeniden gündeme taşınan bu yaklaşım aslında çok daha eskilere, 17. yüzyıla kadar geri götürülebilir.

¹ Spinoza 2007 s.13

Etik eylemlerde sorumluluk ya da vicdan gibi tek bir duygunun ya da çeşitli “duygu”ların temel belirleyici olduğunu savunan düşünürlerin Kant’ın “rasyonel” etiğini eleştirdikleri görülmektedir. Çağdaş etik görüşlerinde genellikle Kant’ın etik görüşüyle karşıtlık içerisinde karşılaştığımız “duygucu” etik anlayışı, Kant’ın etik kitaplarında sert bir şekilde eleştirilmektedir. Kant’ın eleştirileri Shaftesbury, Hutcheson ve Hume’un duyguculuğuna yöneliktir. Kant’ın duygucu gelenekle hesaplaşmasını izlemek günümüzdeki etik tartışmaları anlamaya da yardımcı olabilir.

I

17. Yüzyılda Cambridge Okulu filozofları (Ralph Cudworth, Richard Cumberland, Henry More, Samuel Clarke ve Richard Price) Hobbes’un akıllı belirli bir içerikte kabul etmesine bağlı olarak ortaya koyduğu etik görüşüne karşı çıkararak eylemlerin ilkeleri bakımından göreliliğin olmadığını, tam aksine genel geçer ilkelerin, “yasalar”ın bulunduğunu ileri süren bir görüş dile getirirler. Onlara göre, bu genel geçerliğin ayırdına varmak akıl ile değil, duygular, özellikle de belirli bir duygu (duyu), ahlâk duygusu etkinliği ile gerçekleşebilir¹. Bu yaklaşımı izleyen Antony Ashly-Cooper Shaftesbury (1671- 1713) ve Francis Hutcheson (1694-1747) “ahlâk duygusu felsefesi”nin kurucuları arasında sayılırlar². Bu düşünürler, çağımızdaki kimi duygucu filozoflar için önemli bir referans noktası oluşturmaktadırlar. J. Sprute’nin daha 1980 yılında belirttiği gibi, Shaftesbury, Hutcheson ve Hume’un etik görüşleri metaetikten başlayıp postmodern etiğe kadar uzanan bir yelpazede ilgi görmektedir³.

Shaftesbury

Shaftesbury “Inquiry Concerning Virtue or Merit” (1699) adlı eserinde “doğru ve yanlış duygusunu” bir “ahlâksal duyu”nun ürünü olarak görür ve ahlâksal duygulara insandaki doğal bir yatkınlık olarak bakar. Shaftesbury bu yetiyi “ahlâk duygusu” ve iyi olanı görmeyi sağlayan genel-insansal duyu, yani *common sense* (sensus communis) olarak adlandırır⁴. Bu kavramla bağlantılı diğer bir kavram ise, “doğal

¹ Rohls 1999 s.361

² Sprute 1980 s.221

³ Sprute 1980

⁴ Rohls 1999 s.362

38 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

vicdan” (natural conscience) kavramıdır. Bu kavramı ilk kez Thomas Burnet, John Locke üzerine yazdığı bir denemede “doğal ahlâksal ayrımları” görmeye yarayan “doğal ahlâksal bilinç” anlamında kullanır. Bu bilinç, ona göre, ahlâksallığın ve ahlâksal bilginin temelini oluşturur. Burnet’in ifadesiyle söylenecek olursa, “ahlâksallık için iyi ve kötü, doğru ve yanlış, *turpe et bonestum*, erdem ve kötü huy arasında doğal bir ayırım yapabilmek için bir temel zorunludur. Bu konudaki ayırım *doğal vicdan* tarafından dile getirilir ve güçlendirilir”¹.

Burnet gibi Shaftesbury de ahlâksallığı insan doğasının bir parçası olarak görür. Ona göre ahlâkın kaynağı da bu doğada aranmalıdır. Böylece Shaftesbury teolojinin ve doğal hukukun açıklama tarzının dışına çıkar. Ahlâksallığı teolojik bir zeminde açıklamak, ahlâksallığı insanın dışında bir noktaya yerleştirmek demektir. Doğal hukuk kuramlarını izlemek ise insanı *salt* akıl sahibi varlık, yani hakikati oluşturma ya da bulma yetisine sahip bir varlık olarak kabul etmek demektir. Ancak aklın olduğu yerde “ahlâksal duygulara” ve “ahlâksal algıya” yer kalmamaktadır. Bu nedenle Shaftesbury’ye göre ahlâksal değerlendirmelerin kaynağı akılda bulunmaz. Ahlâksal değerlendirmeler eğilimlerin uyumluluğuna ya da uyumsuzluğuna bağlıdır; aynı şekilde estetik değerlendirmeler de kaynaklarını insanın kendine özgü bir yetisinde –kalpte– bulur. Shaftesbury dile getirdiği bu yaklaşımla “sezgici” akımın bir üyesi de sayılmaktadır².

John Locke’un öğrencisi olan Shaftesbury, Locke’un iç ve dış duyu ayırımına dayanarak duyuları dış (external sense) ve iç duyu (reflected sense) olarak ikiye ayırır. İnsanın dışında bulunan fiziksel nesnelere dış duyunun konusudur. Bu tür duyumlar etkilenimlerin ilk basamağıdır. İkinci basamakta dış duyudan gelen verilerin düşünüm (refleksiyon) aracılığıyla yeniden bilincin konusu yapılmasıyla elde edilen etkilenimler bulunur. İkinci basamaktaki etkilenimler, etkilenimlerden elde edilen etkilenimlerdir. Üçüncü duyu basamağında algılanan nesnelere hoş-hoş olmayan ya da uygun-uygun olmayan biçiminde değerlendirilmesini içeren etkilenimler bulunur. Üçüncü basamaktaki etkilenimler mevcut etkilenimler karşısındaki tepkilerdir, şeylerin onaylanması ya da reddedilmesi bu sayede olanaklıdır.

¹ Aktaran Mohr 2005 s.305

² Rohls 1999 s.362

Dördüncü basamakta kendi eylemini değerlendirebilen kişinin etkilenimleri bulunur. Etkilenime yola açan kaynak da etkilenimin taşıyıcısı da aynı varlıktır. Yalnızca böyle bir varlık ahlâksal duyguları ortaya çıkartabilir ve bu duyguların taşıyıcısı olabilir¹. Beşinci etkilenim derecesi ise, dördüncü basamaktaki taşıyıcı zemine dayanır. Bu basamaktaki etkilenimlerin taşıyıcısı olan “kişi” neyin değerli ya da doğru olduğunu fark edebilen ve değerli ya da doğru olanın bu fark edilmesini (kavranmasını) kendi etkilenimlerinin nesnesi yapabilen kişidir. Bu yetinin temelinde ilkin a) kendi eylemini ve kendi kişiliğini ahlâksal olarak (“erdemce”) değerlendirebilecek ve b) bir eylemini “doğru ya da yanlış duygusu” (Sense of Right or Wrong) yani bir ahlâksal yargı altına yerleştirebilecek bir kişi bulunur². Shaftesbury için burada “doğru ve yanlışla ilişkin duyu” insan doğasının bir parçasıdır. Shaftesbury “hoşlanma ya da hoşlanmama” (“liking or dislike”)³ duygusunun kaynağı olarak insanın bir yetisini kabul eder ve bu yetiyi bir “duyu” olarak adlandırır. Böylece insanda beş duyunun yanında (sanki) bir de altıncı bir duyu olarak “ahlâksal duyu” vardır. Shaftesbury’nin ifadesiyle söylenecek olursa:

O halde biz bir yaratık için o iyi ve kötü mevhumunu tamamen yitirdi dediğimizde, onun, kendi türünün iyiliğini ve kötülüğünü ayırt edebilecek durumda olmasına rağmen, herhangi bir ahlaksal eylemin mükemmelliği veya temellendirilmesine ilişkin ya herhangi bir mevhumu olmadığını ya da ilgisi olmadığını varsayabiliriz. Öyle ki, sadece özel olarak ve sınırlı bir biçimde kendi-iyiliğini düşündüğü durumlar dışında, böylesi bir yaratıkta hiçbir hoşlanma ya da hoşlanmama tavrı olmadığı, ahlaksal olarak iyi olan herhangi bir şey için hayranlık veya sevgi duymadığı veya ahlaksal olarak kötü olan bir şey için nefret duymadığı varsayılır⁴.

Shaftesbury ahlâksal ayrımların bir ahlâksal duyu yoluyla yapıldığını ileri sürer. “Eylemler görünür görünmez, insani duygulanımlar ve tutkular seçilir seçilmez (ve onların büyük bölümü hissedilir hissedilmez seçilirler), bir iç göz, çarpık, ayıp, sevimsiz veya

¹ Mohr 2005 s.310

² Mohr 2005 s.311

³ Shaftesbury 2000 s.172,178,183

⁴ Shaftesbury 2000 s.178

40 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

rezil olandan ayrı olarak dürüst ve yakışık alır, cana yakın ve hayranlık uyandırıcı olanı hemen o anda farkederek ve görür”¹. Böylece Shaftesbury’ye göre ahlâksal bir yargı, bir eylem karşısında ahlâk duygusundan kaynaklanan ahlâksal duygunun dile getirilmesidir. Bir eylemin olumlu bir duygusal tepki uyandırması, bu şekilde nitelenen eylemin yapıcısının eylemini hemcinsi olan yaratıkların eğilimleri ve duygulanımları ile uyumlu hale getirmesiyle olanaklıdır. Shaftesbury buradan bir “halkın yararı kavramı” elde eder (the notion of a public interest)². “Beni tatmin edecek olan şey ile başkalarının iyiliğine olacak şey arasında hiçbir çatışma yoktur. İnsanın doğal eğilimi hayırseverliğe yöneliktir”³.

Hutcheson

Shaftesbury’nin ardılı Hutcheson etik görüşünde, karşı karşıya kaldığımız eylemler ya da kişiler hakkında şu ya da bu duygulara sahip olduğumuz saptamasından yola çıkar⁴.

Francis Hutcheson da, ahlâk duygusunu bir “duyu”nun ürünü olarak görür ve “değer yargılarının temelini” ahlâk duygusuna dayandırır⁵. Hutcheson da tıpkı Shaftesbury gibi ahlâk duygusunu duyuları, dış ve iç duyu (doğrudan ve düşünsemeli (refleksiv duyu) olarak basamaklandırarak ele alır⁶. Sesler ve renkler doğrudan dış duyu aracılığıyla algılanırlar. Hutcheson algılayanın dışında bulunan uzamsal nesnelere yönelik “doğrudan duyu”dan gelen bu algıları “doğrudan ya da birincil algılar” olarak adlandırır. Buna karşılık uyum ve güzellik “düşünsemeli ya da ikincil algıların” nesnesidirler. Uyum ve güzellik algıları “düşünsemeli”dirler, yani algıların niteliklerinin algısıdır. Bu ikinci tür algılar, “düşünsemeli dış algılar”dır. Hutcheson benzeri bir ayrımı iç algılar için de dile getirir. Hazlar ve duygular (passions and emotions) “doğrudan iç duyunun nesnesi” (direct internal sense) ve bilincin verisidirler. Duygulara bizim duygularımızla ilgisinde sahip olabiliriz. Bu ikincil, yani düşünsemeli duygular bizim birincil, “doğrudan” duygularımız karşısında değerlendirici duygulardır.

¹ MacIntyre 2001 s.184

² Shaftesbury 2000 s. 173

³ MacIntyre 2001 s.184

⁴ Bkz. Hutcheson, 1897 s.69 ve devamı

⁵ Maliandi-Guillerme 1966 s.6-7

⁶ Bkz. Hutcheson, 2007, s.27 ve devamı

Duygularımız karşısında onaylama ya da reddetme hissederiz. Yani biz, hazların ve duyguların güzelliğini ya da çirkinliğini, erdemliliğini ya da erdem dışılığını algılarız. Hutcheson'a göre duygularımız karşısında değerlendirici bir duygu yetisi olarak bu düşünsemeli iç duyu ahlâk duyusudur (Moral sense).

Ahlâk duygusu, herhangi bir duyu gibi insanda kendiliğinden iş gören bu yetinin ürünüdür. Ona göre ahlâksal onay ya da reddetme, olumlu ya da olumsuz yargı verme, akıl ilkelerine indirgenemez; bunlar ahlâk duyusunun “algılarıdır”¹. “Ahlâksal algı” (moral perception), dış algı ve iç algının yanında üçüncü bir algılama türüdür. Hutcheson bu konuda şöyle söylemektedir: “Ahlâksal algılar bizde diğer algılar gibi zorunlu olarak vardır. Biz bu algıları ne değiştirebiliriz ne de engelleyebiliriz. Tıpkı vermutun tadını tatlı, balın tadını ise acı yapamayacağımız gibi”². Ancak Shaftesbury'den farklı olarak Hutcheson'a göre, “ahlâk duygusu” (moral sense) ahlâksal yargı vermenin kaynağı değil, ahlâksal duyguların kaynağıdır. Ahlak duygusu, ahlaksal duyunun algıladığı nitelikleri yansıtan duygudur. Ahlaksal bakımdan iyi olarak adlandırılan bir eylem, bizde bu duyguyu uyandıracak niteliklere sahip bir eylemdir. Bu duygunun nesnesi de insansal eylemlerin motifi olarak “hayırseverlik”tir (Alm: Wohlwollen, İng: benevolence). Ahlâk duygusu insanlığın mutluluğunun kişinin kendi mutluluğundan daha önemli olduğunu söyler. Kendi çıkarına öncelik veren kişi, ahlâk duygusu yüzünden, yaşam boyu vicdan azabı çekecek ve hoşnutsuzluk duyacaktır³. Hutcheson'ın ifadesiyle söylenecek olursa:

Varsayalım ki, iki farklı kişinin bize yararı dokunuyor olsun; bunlardan birisi bize olan sevgisinden ve bizim mutluluğumuzdan duyacağı hazdan dolayı bize yararlı olsun, diğeri ise yalnızca kendi-çıkarı ya da ilgisi için yararlı olsun: Bu durumda her ikisi de bizim için eşit derecede yararlıdır; ama yine de bizim her ikisine karşı oldukça farklı duygularımız olacaktır. O zaman bizim ahlaksal eylemler için yarardan başka diğer algılarımız da olmalı: ki, işte, bu algıları elde etme gücüne AHLAK DUYGUSU diyebiliriz⁴

¹ Mohr 2005 s.315

² Aktaran: Mohr 2005 s.317

³ Kılıç 2005 s.131

⁴ Hutcheson 1897 s.74

Hume

Duyguculuğun önde gelen bir ismi de 18. yüzyılda Hume olmuştur. Hume'a göre "doğru ve yanlış ayırt etmemizi sağlayan yeti ile erdem ve kötülüğü ayırt etmemizi sağlayan yeti uzun zaman birbirine karıştırılmıştır ve tüm ahlâkın, düşünme gücü olan her zihne nicelik ve sayı hakkındaki önermeler gibi değişmez gelen, ebedi ve bozulmaz ilişkiler üzerine kurulduğu sanılmıştır. ... Ahlâk, her belirli varlığın duygusuna ya da zihin beğenisine bağlıdır tamamiyle... Öyleyse ahlâk algılarının (moral perceptions) anlama yetisinin işlemleri arasında değil, beğeniler ve duyular arasında sınıflandırılmaları gerekir"¹.

Hume'a göre ahlâk duygusu öncelikle bir duyu algısıdır. Ona göre ahlâksallık söz konusu olduğunda zihin (Mind) için algılardan başka hiçbir kaynak yoktur. Akıl duyuların verdiği malzemeye sınırlı bir yeti olarak "doğruluğun ve yanlışlığın ortaya çıkarılması" ödevini yerine getirebilir. Doğruluk ya da yanlışlık ideaların gerçek bağlantılarının ya da gerçeklik tarzında var olmanın olgu sorunlarıyla uyuşması ya da uyuşmamasıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu uyuşma dışında kalan şeyler doğruluk yanlışlık alanının dışında olduğu gibi, aklın nesnesi de değildirler. Böylece tutkular, istençler ve eylemler kendi içlerinde tam olduklarından, bir başka şeyle uyuşup uyuşmamayla ilgileri yoktur; akla uygun ya da aykırı olmaları olanaksızdır. Eylemler övülebilir ya da yerilebilirler ama akla uygun ya da akla aykırı olamazlar². Hume bu noktada ahlâksal ayrımların ahlâksal bir duyudan türediği sonucuna varır. Erdem ve erdemsizlik arasındaki fark, akıl ya da düşünceyle elde edilmez. Bu ayrımı yapabilmemiz için "belirli bir izlenim ya da his" gereklidir. Ama bu duygu çoğu zaman düşünce ile karıştırılmaktadır³. Ona göre erdemden doğan izlenimler hoş, erdemsizlikten doğan izlenimler ise rahatsız edici-acı vericidir.

Böylelikle ahlâk algılarının (moral Perceptions) anlama yetisinin işlemleri arasında değil, beğeniler ve duyular arasında sınıflandırılmaları gerekir"⁴. Onaylamama ya da onaylama, yargıgücünün işi değildir; bu yalnızca "kalbin bir işidir". Burada kalbe özgü olan bu etkinlikte, anlama yetisinin ya da aklın gerçekleştireceği türden spekülâtif bir akıl yürütme

¹ Hume 1976 s.10

² Hume 1997 s.400

³ Hume 1997 s.409

⁴ Hume 1976 s.10

süreci yoktur. Burada söz konusu olan “aktif bir hissetme ya da duygudur”. Hume’a göre aklın artık işe yaramadığı, erdem ile kötülüğün alanı olarak ahlâksal alanda etkin biricik insansal yan, “duygudaşıklık” (sympathy): “eğer tüm bu durumları karşılaştırsak, duygudaşlığın ahlâksal ayrımların başlıca kaynağı olduğundan hiç kuşku duymayacağız”¹. İşte “bu durumda bize zararlı eğilimlerden önce yararlı eğilimleri verecek bir d u y g u ortaya çıkar. Hume’un ifadesiyle söylenecek olursa, “Bu duygu insanlığın mutluluğuna onun mutsuz olmasından duyulacak kızgınlığa duyulan bir duygudaşıktan (sympathy) başka bir duygu olamaz”². Akıl bize belirli bir durumda yararlı olanı göstermekle sınırlı kalırken, “insan sevgisi” “yararlı ve hayırlı eylemler” arasında bir ayrım yapmamızı sağlar. Hatta bu duygu, bu “ahlâk duygusu”, eyleyen bir varlık olarak insanın özüne aittir. İnsanın eylemlerini belirleyen şey duygulardır. Hume’un ifadesiyle söylenecek olursa: “Belirli insan özelliklerinin belirli duyguları ortaya çıkarmada kesin ya da belirlenmiş güçleri ve bu duyguların eylemler üzerinde sürekli bir işlemesi olmasaydı, ahlâkın temeli nerede kalırdı?”³.

Shaftesbury ve Hutcheson Locke’un bilgi görüşünün etkisi altındadırlar. Ancak Shaftesbury için ahlâk duygusu hem dolaysız bir duygu (bir algı) hem de akla dayalı bir değerlendirme, bir yargı vermedir. Buna karşılık Hutcheson ise tıpkı Hume gibi akli ve duyguları keskin bir şekilde birbirinden ayırır ve akli ahlâksallık alanının tümüyle dışına çıkarır. Shaftesbury ahlâk duygusuna değerlendirci işlevinin yanı sıra bir eylem motifi olarak da bakar. Buna karşılık Hutcheson ahlâk duygusundan daima “hayırseverliğin” algılanması yetisini anlar ve bu salt “hayırseverliği” başkalarının eylemlerini değerlendirmenin pozitif ahlâksal temeli olarak iş gören bir duygu olarak ileri sürer⁴. Ama Hutcheson bu duyunun kişinin kendi eylemiyle ilişkisini ele almaz⁵.

Shaftesbury, Hutcheson ve Hume eylemler ve duygular arasındaki bağı kavrayarak bu bağı nesne edinmeye çalışır. Bu İngiliz duyguculuğu, ahlâksal eylemin arkasındaki duygusal zemini sanki kendiliğinden işleyen bir duygu yetisi olarak görmekle buradaki sorunun bilgisini elde

¹ Hume 1997 s.523

² Hume 1962:135-136

³ Hume 1976 s.73

⁴ Sprute 1980 s.232

⁵ Mohr 2005 s.:318

44 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

etmek yolunda bir adım atamamaktadırlar. Çünkü bu duyguyu bir duyu sorunu olarak görmek, insanı salt duyuları olan bir varlığa indirgemek demektir.

II

Etik tarihinde bir dönüm noktası olara kabul edilen Kant, İngiliz duygucu geleneğinden tümüyle farklı bir yaklaşım ortaya koyar. Kant, etik görüşünde, ahlaksal eylemi akıl sahibi varlık olarak insanla ilgisinde nesne edinir ve ahlaksal eylemin ilkesini (“yasa”sını), insanın varlıksal yapısıyla ilgisinde dile getirmeyi amaçlar. Bu ilkenin dile getirilişi bir metafizik olmalıdır. Kant böylece, metafizik bir yoldan ilerlediği için deneysel psikolojinin bir konusu olan duyguları bir yana bırakarak salt pratik aklın varolduğunu, pratik aklın olanaklılığının, kapsamının, ilkelerinin ve sınırlarının ilkelerini, insanın doğal yapısıyla bağ kurmadan (insanın fenomen yanına bakmadan: deney bilgisi kullanmadan, kavramlarla çalışarak) eksiksiz olarak ortaya koymayı amaçlar. Çünkü Kant’a göre deney bilgisiyle elde edilecek olan yasa akıl sahibi varlıkların hepsi için genel-geçer olabilecek nitelikte olamaz; böyle elde edilen yasanın deneysel bir içeriği olacaktır.

Kant

Kant’ın duygucu gelenekle iki yönlü bağlantısı vardır. İlkın, Kant kendi çağına kadar yaygın kabul gören duygucu geleneği eleştirir. İkincileyin, Kant sonrası etikte Kant’ın etik görüşü duygucu gelenek tarafından eleştiri konusu yapılır.

Kant’ın duygucu geleneğe yönelttiği eleştiriler oldukça serttir. Kant eleştiri öncesi dönemde bile Shaftesbury, Hutcheson ve Hume’un duyguculuğunu “eksiklerle dolu ve yetersiz” olarak görmektedir¹. 17. ve 18. yüzyıllardaki “ahlâk duygusu”nu savunan yaklaşım, ilkesi nedeniyle yanlış bir yoldadır. “Ahlâk duygusu” ancak etik sorunlar üzerinde “düşünmeyenler”e duyguların arkasına sığınarak sorunları sanki çözülmüş gibi göstermeye yarar. Ona göre insan akli saf kullanılışında eleştirilmediği sürece, pratik alanda yürütülen çalışmalarda doğru bir yol tutturulamaz. Bu eleştiri eksik olduğu için ahlâksallığı açıklamakta kullanılan “ahlâk duygusu” ilkesi de deneyseldir ve mutluluk ilkesine dayanır². Deneysel ilkeler ise ahlâk yasalarının temelini oluşturamazlar.

¹ Kant 1902 s.311

² Kant 1995:60

Çünkü ahlâk yasalarının dayandığı zemin deneysel bir zemin olursa, tek tek kişilerin içinde bulunduğu rastlantısal koşullar göz önüne alınıyor demektir. Böyle bir zeminde ahlâk yasalarının bütün akıl sahibi varlıklar için geçerli olan genellikleri ortadan kaybolur. Deneye dayalı eylem ilkeleri kişileri mutlu¹ kılabilir, kişileri iyi insan kılmaya yetmez. Deneysel ilkeler güdülerini doyurmayı amaçlar. Bu nedenle “daha iyi hesap yapmayı” öğretirler, ama “erdemini kötülükten ayıran farkı büsbütün ortadan kaldırırlar”².

Kant için ahlâk duygusu ilkesi de bir mutluluk ilkesidir. Çünkü her deneysel ilgi her şeyde ya bir yararı ya da sağlanacak hoşlanma duygusu aracılığıyla kişinin esenliğine bir katkıyı amaçlar. Aynı şekilde Hutcheson’un öne sürdüğü “başkasının mutluluğunu paylaşmayı savunan ahlâk duygusu” da bu amacı güder. Ahlâk duygusu etikte, duygulardan hareketle bir çözüm bulmayı amaçlar. Dolayısıyla, ahlâk duygusu, ahlâksal özne olmanın birinci koşulu olan “özerklik” ilkesini bir yana bırakır ve “istememin yaderkliği”ne (heteronomisine) kapıyı açar. Bu ise istememin aslında koşullu olarak belirlenmesi anlamına gelir³.

Kant, ahlâk yasasını aklın değil, “özel bir ahlâk duygusunun” belirlediği savını yanlış bir sav olarak görür. Çünkü ahlâk yasasını “özel bir duygu” belirleseydi, erdemini bilinci “hoşnutluğa ve zevk almaya, kötülüğün bilinci ise ruh tedirginliğine ve acıya bağlanmış, böylece de her şey yine kişinin kendi mutluluğu isteğine indirgenmiş olurdu”⁴. Kant’a göre kusurlu bir kişinin işlediği suçların bilincinden ötürü vicdan azabı çekeceğini düşünmek için daha önce onun, karakterinin en soylu temelleri bakımından, ahlâksal olarak –hiç olmazsa bir dereceye kadar– iyi olduğunu düşünmek gerekir. Kişinin kusurlu olduğunu fark edebilmesi için ahlâklı bir kişi olması gerekir en başta. Tıpkı ödevde uygun eylemlerinin bilincinden keyiflenen, bundan hoşnut olan kişinin, zaten erdemli bir kişi olması gerektiği durumda olduğu gibi. Demek ki ahlâklılık ve ödev kavramı bu hoşnutluğu göz önünde tutmaktan önce gelmelidir ve ondan türetilmez⁵. Eş deyişle, önce yasa gelmelidir ki,

¹ “Mutluluk, akıl sahibi bir varlığın varoluşunun bütünü içinde her şeyin kendi arzu ve istemesine uygun olup bittiği, dünyadaki durumudur...” Kant 1994 s.135

² Kant 1995 s.60

³ Kant 1995 s.62

⁴ Kant 1994 s.44

⁵ Kant 1994 s.44

46 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

sonrasında kişi yasaya uyduğunda hoşnutluk duysun, uymadığında ise kendini kınasın. Kant'a göre ahlâk duygusu olarak anılmayı hak eden tek bir duygu vardır; kişinin sık sık ahlâk yasası tarafından belirlenme nedenine uygun davrandığında ortaya çıkan hoşnutluk duygusu¹. Demek ki bu hoşnutluk ya da ruh tedirginliği, yükümlülük bilgisinden önce duyulamaz ve bu yükümlülüğün temeline konamaz. Kişi bu duyguları tasarımıyabilmek için bile az buçuk dürüst olmalıdır².

Ancak bu söylenenlerden yola çıkılarak, Kant'ın "ahlâk duygusu" kavramını etiğin kavram çerçevesinin dışına çıkardığı düşünülmemelidir. Kant'a göre ahlâk duygusu diye adlandırılmaya gerçekten layık olan bu duyguyu yaratmak ve geliştirmek bir ödevdir; ama ödev kavramı bu duygudan çıkarılamaz; yoksa kendine özgü bir yasa duygusunu düşünmemiz ve yalnızca akıl tarafından düşünülebilecek bir şeyi duyum nesnesi yapmamız gerekirdi. Bu türetim yolu ise ödev kavramını ortadan kaldırır.

Kant "Saf Pratik Aklın İlkeleri" adlı 1. Bölümün "Açıklama" kısmının sonunda "saf pratik aklın en yüksek *biçimsel* ilkesini", ahlâklılığın kendi dönemine kadar ortaya konmuş "bütün *içerikli*" ilkeleriyle bir çizelgede karşılaştırarak, ortaya koyduğu ilkenin bu amaca yönelik en yetkin ilke olduğunu bir kez daha kanıtlar. Kant ilkin istemeyi belirleyebilecek bütün nedenleri ya sırf öznel (dolayısıyla deneysel); ya da sırf nesnel ve akılsal olarak ikiye ayırır ve bu ayrımlara uyacak şekilde bir şema kurar.

Ahlâklılık İlkesinde İçerikli Pratik Belirlenme Nedenleri

Öznel Nedenler			Nesnel Nedenler		
Dış Nedenler		İç Nedenler		İç Nedenler	Dış Nedenler
Eğitim	Vatandaşlık	Fiziksel	Ahlâk	Yetkinlik	Tanrının
(Montaigne	Düzeni	Duygu	Duygusu	(Wolff'a ve	istememesi
e	(Mandeville	(Epikuros'a	Hutcheson	Stoahılar'a	(Crusius'a ve
göre)	'e	göre	'a	göre	teolojik
	göre)		Göre		ahlâkçılara göre

¹ Kant 1994 s.45

² Kant 1994 s.45

Bu tabloda ahlâk duygusu deneysel ilkeler arasına yerleştirilir ve genel ahlâklılık ilkesi olmaya uygun sayılmaz. Bütün bu ilkeler içerikli ilkeler oldukları için en yüksek ahlâk yasası olamazlar. Bu nedenle saf aklın biçimsel pratik ilkesi kesin buyruklar, yani eylemleri ödev yapan pratik yasalar sağlayabilecek ve gerek yargılamada, gerekse belirlemesi için insanın istemesine uygulamada, genel olarak ahlâklılık ilkesi olabilecek nitelikte tek ilkedir.

Deneysel ilkeler ahlâk yasasının temelini oluşturamazlar. Çünkü ahlâk yasaları insanın doğal yanından gelmezler¹. Kişinin kendi mutluluğu ilkesi ise, en çok reddedilecek ilkedir ve temelinde erdemle kötülük arasındaki farkı ortadan kaldıran güdüler bulunur. Buna karşılık ahlâk duygusu bir tür kolaycılık bile olsa, ahlâklılığa mutluluk ilkesinden daha yakındır². Kant ahlâk duygusunu, “eylem ilkesi olarak mutluluk”un yerine tercih edilebilecek bir duygu olarak görür. Ancak Kant, “bu sözüm ona özel duygu”yu yine de mutluluk ilkelerinden biri olarak görür. Çünkü ona göre “her deneysel ilgi bir şeyin –ister doğrudan doğruya ve yarar amacı güdülmeyen, isterse de böyle bir yarar hesaba katılarak sağladığı hoşlanma aracılığıyla– esenliğe bir katkısını vaad eder”³. Kant ahlâklılığın temel ilkesi olarak ahlâk duygusunu kabul etmeyi “yüzeysel” bir çözüm olarak görür. Bu duygu yine de ahlâklılığa mutluluk ilkesinden daha yakındır, çünkü erdemden duyulan memnunluğu ve ona yüklenen değeri gösterir. Ama bu duygudan hareketle erdemlice eylemde bulunulduğunda, aslında erdemün güzelliğinden dolayı değil de yararından dolayı bu tarzda eylemde bulunmuş oluruz. Ama ahlâk duygusunu dile getiren filozoflar (Shaftesbury, Hutcheson ve Hume) işte bunu itiraf edemezler⁴.

Kant’a göre iyinin ne olduğunu yasa belirler. Oysa bizim varlıksal yapımızda öncelikle arzulama yetisinin içeriği (eğilimlerin nesnelere, ister umut ister korku biçiminde) kendini zorla kabul ettirir. Şeyler bizde yalnızca eğilim uyandırabilir; ya da kimi şeyler sevgi kimileri de korku uyandırabilir, ama hiçbir zaman saygı uyandıramazlar. Bu yüzden kendi kendini istemeyi belirleyen nesnel neden yapma

¹ Kant 1995 s.60

² Kant 1995 s.61

³ Kant 1995 s.60

⁴ Kant 1995 s.61

48 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

düşkünlüğüne “ben sevgisi” denir¹. Oysa istemenin biricik gerçek nesnel belirleyicisi ahlâk yasasıdır. Bu yasa kendini beğenmişliği ve ben sevgisini engeller. Ahlâk yasası bir yandan ben sevgisinin dayandığı duyguları, güdülerini bastırarak, duygu üzerinde negatif bir etkiye bulunur; diğer yandan da pozitif bir etkiyle saygı duygusunu da ortaya çıkartır. Kant’a göre yalnızca bu duyguya “ahlâk yasasına saygı duygusu”, ya da “ahlâksal duygu” denebilir². Pratik ya da ahlâksal duygular adı altında, ahlâk yasasından önce gelen ve ona temel olan özel bir duygu türü kabul edilemez.

Ahlâk yasası a) eylemin biçimsel-nesnel belirlenme nedeni ve b) eylem için öznel belirlenme nedeni, yani güdüdür; çünkü öznenin duygusallığını etkiler ve yasanın istemeyi etkilemesini kolaylaştıran bir duygu uyandırır. Bu bakımdan ahlâklılığa ilişkin hiçbir duygu öznedeki önceden bulunmaz. Her duygu duygusal olduğundan, bu olanaksızdır; oysa ahlâksal niyetin güdüsü her türlü duygusal koşuldan arınmış olmalıdır. Böylece yasaya saygı ahlâklılığın kendisidir. Ahlâk yasası yalnızca akıl tarafından meydana getirilir, eylemler konusunda yargıda bulunmaya yaramaz: “yalnızca yasayı kendine maksim haline getirmek için güdü olarak iş görür”³.

Ahlâk yasasına duyulan saygı, biricik ahlâksal güdüdür. Böylece ahlâk yasasına duyulan saygı, bu yasaya uymak için güdü ve yasaya uygun bir yaşayışın maksimlerinin temeli sayılmalıdır. Burada salt düşünsel bir idenin duygu üzerinde etkisi söz konusudur. Bu duygu her sonlu varlıkta ahlâk yasası tasarımına ayrılmazcasına bağlıdır. Bu duygu ahlâksal bir “çıkartıcı” yaratır: “çıkartıcı yasada görme yeteneği (ya da ahlâk yasasına saygı) ahlâk duygusunun temelidir”⁴.

Kant ahlâk duygusu ile yasa arasındaki bağlantıya Ahlâk Metafiziği’nde⁵ değinir. Ona göre “bu duygu, bizim eylemimizin ödev yasasıyla uyuşmasının ya da çatışmasının bilincinden kaynaklanan, haz ya da acının duyulanabilirliği”ni imler⁶. Bir ödevin ödev olarak

¹ Kant 1994 s.82

² Kant 1994 s.83

³ Kant 1994 s.85

⁴ Kant 1994 s.88

⁵ Die Metaphysik der Sitten

⁶ “Dieses ist die Empfänglichkeit für Lust oder Unlust, bloß aus dem Bewußtsein der Übereinstimmung oder des Widerstreits unserer Handlung mit dem Pflichtgesetze.” Kant 1977 s.530

mevcudiyeti ödevden önce gelen yasaya, ilkeye bağlıdır. Hiçbir insan bu duygudan azade olamaz. Çünkü eğer öyle olsaydı, yani bu duygudan etkilenme yeteneğinden yoksun olsaydı, ahlâksal bakımdan ölü olurdu. Tıbbi bir dille konuşmak gerekirse, onun ahlâki canlılığı bu duyguyu artık uyaramazdı; onun insanlığı ortadan kalkardı ve dolayısıyla hayvandan ayırt edilemez bir hale gelirdi. İnsanın sahip olduğu saf pratik akıl ve bu aklın yasası sayesinde ortaya konan özgür istemeye sahip olma asli duyumu vardır ve işte, ahlâksal duygu diye adlandırılacak biricik şey budur¹.

Vicdan kavramı ise, Kant'ın etik görüşünde daha farklı bir yere sahiptir. Vicdan, kişi yasaya aykırı bir davranış yaptığında, ne gibi bir gerekçe bulursa bulsun susturamadığı “davacı”dır². Kant'a göre vicdan kişinin kendi yaptıklarını ahlâk yasası ile değerlendirdiğinde duyduğu “acı veren bir duygudur”³.

Kant *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* başlıklı kitabının “İnanç konuları İçerisinde Vicdanın İpucu” adlı alt bölümünde vicdan hakkında önemli saptamalar dile getirir. Ona göre vicdan “kendi kendisi için ödev olan bir bilinç”⁴ anlamına gelir⁵. “Hiçbir kanıtlamaya gereksinim duymayan ahlâksal bir temel ilke vardır: Haksız olabilecek tehlikeli hiçbir şeye cesaret göstermemek gerekir. Bir şeyden kuşku duyuyorsan yapma”⁶. Öyleyse böyle bir bilinç, yapılmak istenen eylemin doğru olup olmadığını gözetken, koşulsuz bir ödevdir. Bir eylemin doğru mu yoksa yanlış mı olduğu hakkında anlama yetisi yargı verir, vicdan değil. Bütün olanaklı eylemlerin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmek de mümkün değildir. Dolayısıyla, ‘yapılması istenen şeyin yanlış olmadığının kesin olması’, “vicdanın bir koyutudur”⁷. Bu noktada Kant vicdanı bir kez daha tanımlar: “Vicdan kendi kendini yönlendiren

¹ Kant 1977 s.531

² Kant 1994 s.107

³ Kant 1994 s.108

⁴ “Das Gewissen ist ein Bewußtsein, das für sich selbst Pflicht ist.”

⁵ Kant 1977 s.859

⁶ Es ist ein moralischer Grundsatz, der keines Beweises bedarf: man soll nichts auf die Gefahr wagen, daß es unrecht sei (*quod dubitas, ne feceris!* Plin.). Das Bewußtsein also, daß eine Handlung, die ich unternehmen will, recht sei, ist unbedingte Pflicht (Kant 1977: s.61)

⁷ Kant 1977 s.217

50 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

ahlâksal yargıgücüdür¹. Vicdan yasa altında bulunan eylemlere Kasus olarak yönelmez, çünkü öznel-pratik olduğu sürece bunu akıl yapar, vicdan değil.”²

Kant vicdanın nasıl işlediğini açıklarken dinden çıkmış kişileri kendi inancının biricikliğine göre yargılayan bir yargıç örneğini verir. Kant bu yargıcın inançsızlıkla suçlanan bir mürtedi yargılayıp idama mahkûm ettiğinde, onun vicdanına göre hareket edip etmediğini sorar. Bu yargıç, kendi yargısını doğaüstü vahye dayanan tanrısal bir isteğe göre verdiğinden emindir ve vicdan rahatlığıyla bu isteğin kendisine bu inançsız mürtedin soyunu yok etme hakkını verdiğine inanır. Oysa gerçekten o yargıç vahyin bunu kesinlikle istediğinden ve bir insanı katletme cesaretini ve isteğini gösterdiğinden emin olamaz. Kant’a göre herhangi bir insanın canını dini inançtan dolayı almanın haksızlık olduğu kesindir. Bu olay “insan vicdanını yaralamak pahasına” gerçekleştirilmiş bir olaydır. Dolayısıyla örnek, “vicdan” denilen duygunun, Shaftesbury, Hutcheson ya da Hume’un düşündüğü gibi bir duyu ürünü olmadığını, vicdanın kişinin inandıkları tarafından belirlenebildiğini gösterir. Dolayısıyla sorun, vicdanı belirleyen ilkenin hangi yapıda olduğu ve neyi isteyen bir ilke olduğudur. Vicdanı belirleyen ilke ahlâk yasası ise, burada vicdanlı eylem söz konusudur. Eğer vicdan ahlâk yasasının sahip olduğu “genelleştirilebilirlik” biçimsel sınavından ve insanı amaç olarak görme gerekliliği içeriğinden yoksun herhangi bir ilke tarafından belirleniyorsa, kişinin duyduğu vicdan azabı gerçekten yapılması gerekeni göstermeyecektir.

Sonuç

Duygucu gelenek Shaftesbury, Hutcheson ve Hume’dan sonra da etik tarihi içerisinde önemli bir yer bulur. Bu çalışmada söz konusu edilmemekle birlikte yine 18. yüzyılda Butler, Hutcheson’ın ve Shaftesbury’nin duyguculuğunun eksiklerini gidermeyi üstlenir. Duyguculuk açısından asıl verimli dönem ise 19. yüzyılda başlar. 19. yüzyılda Darwin “doğal tarih” açısından ahlak duygusunu ve vicdanı evrimin bir ilkesi haline getirir. Darwin’e göre vicdan ya da ahlak duygusu, belirli bir toplumda geçerli ilkeler ve kuralların ürünü olarak, bu kurallara uyan eylemin doğru, uymayan eylemin ise yanlış olduğunu

¹ es ist die sich selbst richtende moralische Urtheilskraft

² Kant 1977 s.217

söyleyen duygudur¹. Yine 19. yüzyılda Schopenhauer, metafizik bir temele yaslanarak etik eylemin temelini yine duygudaşlıkta bulur. Kişi başkasının acısını paylaşma yoluyla kendisini diğer insanlarla (Mitsmenschen) özdeşleştirir ve onların acısını sanki kendi acısıymış gibi hisseder. Bu anlamdaki bir “duygudaşlıktan” öte başka hiçbir ahlâk ilkesi yoktur. Bencilce olmayan sevgiyi, başkalarına yardım için kişinin kendini feda etmesini yalnızca ve yalnızca eylemde bulunanın kendi bireyselliği ile ötekiler arasındaki ayrımı ortadan kaldırması olanaklı kılar². 20. yüzyıl ise duygucu gelenek açısından son derece zengin bir çağdır. Max Scheler ve Nicolai Hartmann’ın “İçerikli Değerler Etiği”, Ayer, Moore, Stewenson ve Hare’in analitik geleneğe yaslanan duyguculuğu, Levinas’ın Yahudi geleneğine yaslanan dinsel-metafizik duyguculuğu ve son olarak da, 1980’lerden itibaren modernizmin rasyonel dünyasının karşısında duyguların çoşkunluğuna kapı açan “postmodern” etik, 20. yüzyılın duyguculuk macerasındaki ana uğraklardır.

Bu kısa tarihçeye bakıldığında bile duyguculuğun tek biçimli bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Bir yanda Shaftesbury, Hutcheson ve Hume’un temsil ettiği, duyguculuğu bir duyu ürünü olarak gören duyguculuk; diğer yanda Darwin ve Kropotkine gibi, ahlak duygusu ya da vicdanı her zaman belirli bir toplumun normlarıyla ilgili olarak o toplumun varlığını sürdürmesinin dayanağı yapan evrimci duyguculuk, tümüyle başka bir yanda ise, Schopenhauer ve Levinas’ın duyguculuğu gibi metafizik bir duyguculuk. Son olarak ise, rasyonel-modern dünyanın çözülme noktasını duygulara yapılan vurguda arayan postmodern duyguculuk.

Bu tartışma içerisinde Kant’ın 18. yüzyıl duyguculuğuna yönelttiği eleştiriler Kant sonrası duyguculuğu doğru değerlendirmek bakımından bile yararlı olabilir. Kant’ın eleştirilerinde merkezi önemi olan iki düşünce vardır. İlk, ahlak duygusu ya da vicdanı bir duyunun ürünü haline getirmek, ahlaksallığı deney dünyasını bir ürünü, deney dünyasının devamı haline getirmektir. Bu durumda da, ahlaksal yargılar salt duysal tepkiler olduklarına göre, Spinoza’nın “kendini-koruma” ilkesinden ötesini dile getiremezler. Yani ahlaksallık kişinin kendi çıkarını, kendi yararını, kendi işine geleni kollamasının ifadelerinden öte

¹ Darwin 1995 s.131

² Schopenhauer 2005 s.283

52 Kant Etiğinde Duyguculuğun Eleştirisi

bir şey değildir. Aynı nedenle, Hutcheson'un "hayırseverliği", Shaftesbury'nin "ahlak duygusu" dayandıkları zemini yitirirler. Dolayısıyla kendini koruma yerine hayırseverliği tercih etmenin zemini ortadan kaybolmuştur, demeye gelir bu. Hutcheson'un bu soruya verdiği yanıt ("azami sayıda insan için azami mutluluk sağlayan ulusun iyi ve aynı tarzda mutsuzluğa vesile olan ulusun en kötü olduğu"), Hutcheson'ı "faydacılığın babası" haline getirir¹. Kaldı ki, tek tek kişilerin eğilim duydukları şeyler farklı farklıdır, bu nedenle eğilim nesnelere ahlaklılığın genel ilkesi ya da ölçüsü olamazlar². Kant Shaftesbury, Hutcheson ve Hume'un etik görüşlerindeki bu devasa boşluğun farkındadır ve sık sık bu noktaya göndermede bulunur.

İkinci ve belki de ilkinden daha önemli nokta ise, ahlak duygusu ya da vicdan denilen duyguların kendiliğinden ortaya çıkan şeyler olmadıklarıdır. Kant bu eleştirisinde haklıdır. Bizi eyleme götüren kimi duygular inandığımız ilkeler, normlar tarafından belirlenir. Darwin'in verdiği bir örnek Kant'ın düşüncelerinin daha açık hale gelmesine yardımcı olabilir. Batı Avustralya yerlileri arasında, ölen eşin ardından birini öldürmek geleneği vardır. Karısı öldükten sonra bir kadını öldürmesi *gerektiğine inanan* bir kişi, inandığı bu gereklilik engellenince zayıflar, uyuyamaz ve sonuçta hastalanır. Ancak ölen karısının yerine bir can aldığına sağlığına yeniden kavuşur³. Karısı ölen kişinin vicdanı, bir başkasının canını alamadığı, yani "gerekeni" yapamadığı için huzursuzlaşmaktadır⁴. Dolayısıyla, karısının ölümünün acısını hafifletmek için bir başkasını öldürmesi gerektiğine inanan bir kişinin vicdanı ile bu inancın gereği yerine getirildiğinde isyan eden bir başka kişinin vicdanı aynı gerekliliği dile getirmezler. Bu şu demektir, vicdan ya da ahlak duygusu görme ya da duyma duygusu gibi kendiliğinden işleyen bir duyunun ürünü değildir. Bu noktada Kant'ın çözümü oldukça tatmin edicidir: Vicdan ya da ahlak duygusu denilen şey, ancak bu duygunun taşıyıcısı olan ahlaksal öznenin insanın değerine duyduğu saygıyla ilişkili olarak 'yaşandığında' anlamlıdır. Kant'ın yargıç örneği de bu noktayı aydınlatmayı amaçlar. Shaftesbury, Hutcheson ve Hume'un duyguculuğunun temel yanığı buradadır işte.

¹ MacIntyre 2001 s.186

² Topakkaya 1998 s.77

³ Darwin 1995:147

⁴ Darwin 1995:147

KAYNAKÇA

MALİANDİ, Ricardo-Guillermo, Wertobjektivität und Realitätserfahrung. Mit Besonderer Berücksichtigung der Philosophie Nicolai Hartmanns Bonn:H. Bouvier u. Co. Verlag 1966 s: 6-7.

DARWIN, Charles. *Türlerin Kökeni*, (Çev.Öner Ünalın), Onur Yayınları, Ankara,1995.

HUME, David. *Untersuchung über die Prinzipien der Moral*, (Übersetzt Carl Winckler), Verlag Von Felix Meiner, Hamburg, 1962.

HUME, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, (Çev:Oruç Aruoba), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976.

HUME, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.

HUTCHESON, Francis. *Inquiry concerning Moral Good and Evil*, içinde:British Moralists being selections from writers principally of the eighteenth century ed. by. L. A. Selby-Bigge, Oxford 1897.

54 Kant Etiğinde Duyguculuğın Eleştirisi

HUTCHESON, Francis. *A Short Introduction To Moral Philosophy*, edited and with an Introduction by Luigi Turco, Liberty Fund, Indianapolis, 2007.

KANT, Immanuel. *Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765-1766, in Vorkritische Schriften, Preußischen Akademie der Wissenschaften* herausgegebenen Ausgabe von *Kants gesammelten Schriften*, Bd. I-IX, 1902-1923.

KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, Bd:VIII, Suhrkamp Taschenbuch Verlag. Hrsg: Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main, 1977.

KANT, Immanuel. *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, (in: *Metaphysik der Sitten*,): Suhrkamp Taschenbuch Verlag. Hrsg: Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main, 1977, Bd:VIII.

KANT, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Çev: Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1994.

KANT, Immanuel. *Ahlâk Metafizikinin* Temellendirilmesi, (Çev: Ioanna Kuçuradi),: Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995.

KILIÇ, Yavuz, “Hume’un Etik Görüşünde Duygunun Yeri”, Kaygı (Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi), 2005.

MACINTYRE, Alasdair, *Ethik’in Kısa Tarihi*, (Çev:Hakkı Hünler) Paradigma Yayınları İstanbul, 2001.

MOHR, Georg, “Zur Geschichte einer Hypothese und ihrer Kritik bei Adam Smith”, (in) Adam Smith als Moralphilosoph, Fricke, Christie (editor), Walter de Gruyter, Berlin, 1995.

ROHLS, Jan *Geschichte der Ethik*, Mohr Siebeck; Auflage: 2., neubearb. u. erg. Aufl., April 1999.

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times*. West Nyack, Cambridge University Press, NY, USA, 2000.

SPİNOZA, *Etika*, (Çev: Hilmi Ziya Ülken), Ülken Yayınları, İstanbul, 1984.

SPİNOZA, *Tractatus Politicus*, (Çev:Murat Erşen), Dost Kitabevi, Ankara, 2007.

SPRUTE, Jürgen, “Der Begriff des Moral Sense bei Shaftesbury und Hutcheson,” Kant Studien, Heft 2, sf:221-237, 1980.

TOPAKKAYA, Arslan, “Kant’ın Ahlak(iliğ)in Metafiziği Adlı Yapıtında Etiğın Temellendirilmesi”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl 1, Sayı:4, Ekim 1998 (s:69-78).